कृष्णमृग पुंस्त्री नित्यकर्म्म० । (कालसार) कृष्णसारमृगे "रुरून् कृष्णमृगांश्चैव मेध्यादन्यान् वनेचरान्" भा० व० ५३अ० । स्त्रियां जातित्वात् ङीष् कृष्णहरिणादयोऽप्यत्र पुंस्त्री०

कृष्णमृदु स्त्री० कर्म्म० । १कृष्णवर्णे मृत्तिकाभेदे २श्लक्ष्णभूमौ हेमच० । "कृष्णमृत् क्षतदाहास्रप्रदरश्लेष्मपित्तनुत्" राजनि० कृष्णमृत्तिकाऽप्यत्र । ब० व० । ३तद्युक्ते त्रि० हेमच०

कृष्णयजुर्वेद पु० तैत्तीरीयरूपयजुर्वेदभेदे । तस्य कृष्णत्वञ्च तस्य पाठे प्रतिपदायुक्तपूर्णिमायामाह्नात् । यजुर्वेदस्य द्वौ भेदौ शुक्लकृष्णभेदात् तदवान्तरभेदाश्च चरणव्यूहभाष्यत्रयो दर्शिताः यथा

"यजुर्वेदस्य षडशीतिर्भेदा भवन्ति । तत्र चरका नाम द्वादशभेदा भवन्ति "चरका आह्वरकाः कठाः प्राच्यकठाः कपिष्ठलकठाश्चारायणीया वार्त्तान्तरीयाः श्वेताश्वतरा वाराहा औपमन्यवश्चागलेया मैत्रायणीयाश्चेति । मैत्रायणीयानाम सप्तभेदा भवन्ति मानवामैत्रायणीया दुन्दुभाश्चैकेया हारिद्रवेयाः श्यामाःश्यामायनीयाश्चेति । तेषामध्ययनमष्टशतं यजुःसहस्राण्यधीत्य शाखापारो भवति तान्येव द्विगुणान्यधीत्य पदपारो भवति तान्येव त्रिगुणान्यधीत्य क्रमपारो भवति षडङ्गान्यधीत्य षडङ्गविद्भवति शिक्षाकल्पो व्याकरणं निरुक्तं छन्दो ज्योतिषमित्यङ्गानि भवन्ति तत्र प्राच्य उदीच्याः, नैर्ऋत्यां निर्ऋत्यस्तत्र वाजसनेयानां पञ्चदश भेदा भवन्ति काण्वा माध्यन्दिनाः शापेयाः श्यामायनीयाः कापोलाः पौण्ड्रवत्सा आवटिकाः परमावटिकाः पाराशर्याः वैधेया वैनेया औधेया गालवा वैजपाः काल्यायनीयाश्चेति प्रतिपदमनुपदं छन्दो भाषा धर्मो मीमांसा न्यायस्तर्क इत्युपाङ्गानि उपज्योतिषं साङ्गलक्षणं प्रतिज्ञानुवाक्यः परिसंख्या चरणव्यूहः श्राद्धकल्पः प्रवराध्यायश्च शास्त्रक्रमसंख्यानुगमयज्ञपार्श्वाणि कौत्सिकम्पाशयोक्थानि कूर्मलक्षणम् इत्यष्टादश परिशिष्टानि भवन्ति। द्वे सहस्रे शते न्यूने मन्त्रे वाजसनेयके। इत्युक्तमेतत्सकलं स शुक्लियञ्च कीर्त्तितम्। ग्रन्थाश्च परिसंख्याता ब्राह्मणञ्च चतुर्गुणम् । तत्र तैत्तिरीयकानाम द्विभेदा भवन्ति। औखत्राः काण्डकेयाश्चेति। काण्डकेयानाम पञ्चभेदा भवन्ति। आपस्तम्बी बौधायनी सत्याषाढी हिरण्यकेशी औधेयी चेति तत्र कठानां तु प्रमायचतःचत्वारिंशदुपग्रन्थाः मन्त्रब्राह्मणयोर्वेदस्त्रगुणं यत्र पठ्यते। यजुर्वेदः स विज्ञेयोऽन्ये शाखान्तराः स्मृताः। तेषामध्ययनं प्रवचनीयाश्चेति" मू० । विष्टतमेतद्भाष्ये यथा "यजुर्वेदस्य षडशीतिर्भेदा भवन्ति" अत्र शाखाभेदो ग्राह्यः । षडुत्तराशीतिभेदा इत्यर्थः । "तत्रचरकानाम द्वादशभेदा भवन्ति"इतिसूत्रार्थः। ते के भेदा इत्याह चरका इत्यादि मैत्रायणीयानाम सप्तभेदा भवन्ति । मैत्रायणीया मानवा इत्यादि। मैत्रायणीयशाखागण इत्यर्थः। मैत्रायणीयस्तु वाजसनीयवेदाध्यायी। मानवं कल्पसूत्रम्। तेषामध्ययनमष्टोत्तरशतं यजुःसहस्राण्यधीत्य शाखापारो भवति तेषामध्ययने द्विचत्वारिंशदध्यायाः अष्टशताधिकसहस्रमन्त्रा इत्यर्थः । तान्येव द्विगुणान्यधीत्य पदपारोभवति द्विवारपठनात्पदपारायणफलं भवति इत्यर्थः। तान्येव त्रिगुणान्यधीत्य क्रमपारो भवति त्रिवारपठनात् क्रमपारायणफलं भवतीत्यर्थः। पदक्रमाध्ययनफलं भवतीत्यर्थः। तत्र प्राच्य उदीच्यां, नैर्ऋत्यां निर्ऋत्यस्तत्र वाजसनेयानां पञ्चदश भेदा भवन्ति प्राच्य उदीच्यनैर्ऋत्य इति तिसृषु दिशासु । वाजसनेयवेदोत्पत्तिमग्रे वक्ष्यामः इतरदेशेषु वेदशाखयोर्विभाग उच्यते तच्च माहार्णवे उक्तम् "पृथिव्यामध्यरेखायां नर्मदा परिकीर्त्तिता । दक्षिणोत्तरयोर्भागे शाखावेदश्च उच्यते। नर्मदादक्षिणे भागे आपस्तम्बाश्वलायनी । राणायनी पिप्पला च यज्ञकन्याविभागिनः। माध्यन्दिनी शाङ्खायनी कौथुमी शौनकी तथा नर्मदोत्तरभागे च यज्ञकन्याविभागिनः । तुङ्गकृष्णा तथा गोदा सह्याद्रिशिखरावधि। आन्ध्रदेशपर्यन्तम् बह्वृचश्वलायनी। उत्तरे गुर्जरे देशे वेदो बह्वृच इरितः । कौषीतकिब्राह्मणं च शाखा शाङ्खायनी स्थिता । आन्ध्रादिदक्षिणाग्नेय्यां गोदासागरकावधि । यजुर्वेदस्य तैत्तिर्य्यां आपस्तम्बी प्रतिष्ठिता । सह्याद्रिपर्वतादारादिशाम् नैर्ऋत्यसागरात्। हिरण्यकेशी शाखा च पर्शुरामस्य सन्निधौ । मयूरपर्वताच्चैव यावद्गुर्जरदेशतः । व्याप्ता वायव्यदेशान्तु मैत्रायणी प्रतिष्ठिता । अङ्गवङ्गकलिङ्गाश्च कानीनी गुर्जरस्तथा। वाजसनेयी शाखा च माध्यन्दिनी प्रतिष्ठिता। कृष्णा याज्ञवल्क्येन सर्वदेशेषु विस्तृता । वाजसनेयवेदस्य प्रथमा काण्वसंज्ञकाः" इति व्यासशिष्यो वैशम्पायनोनिगदाख्ययजुर्वेदमधीत्य शिष्यान् चकार । तच्चाह भागवते१२।६अ० "वैशम्पायनशिष्यो वै चरकाध्वर्यवोऽभवन्। यच्चेरुर्ब्रह्महत्यांहःक्षपणं स्वगुरोर्व्रतम्। याज्ञवल्क्यश्च तच्छिष्य आहांहोभगवन्! कियत्। चरितेनाल्पसाराणां च-